

kezett Görgei Mezőssyhez Nagyváradról írt levele (augusztus 24.), melyben a várórséget megadásra szólítják fel. Ennek hatására, illetve a beérkező tisztek jelentése nyomán a várórség augusztus 26-án feltétel nélkül megadta magát.

Szintén fontos fejezetét képezi a kötetnek a 1849 júniusától, Ung, Bereg és Máramaros megyékben alakított Kazinczy hadosztály története. Kazinczy Lajos ezredes rövid idő alatt komoly eredményeket ért el az új alakulatok szervezésében, valamint felismerte a hadianyaggyártás fontosságát. Az már a magyar hadvezetés hibájának tekinthető, hogy a hadosztályt nem vonták be az erdélyi harcokba, az augusztus elejéig elsősorban a határvédelmet biztosította. Kazinczy viszonylag későn, augusztus 6-án indult el Munkácsról Erdély felé, majd rövidesen egyesült a visszavonuló kolozsvári és székelyföldi hadosztályok maradványaival. Végül augusztus 25-én kapitulált Zsibónál.

A kötet végén Solymosi József a kutatási eredményeit az alábbiak szerint összegzi:

- A régió komoly szerepet játszott a haderőszerzésben és a hadiiparban.
  - A közigazgatás kiválóan működött, így a nemzetiségek lojalitását is sikerült biztosítani.
  - Munkács várának biztosításával és megerősítésével sikerült egy kiváló hadművelési bázist létrehozni mind a határvédelem, mind a haderőszerzés és hadiipar számára.
  - Bár a galíciai császári erők létszáma is messze elmaradt a tartomány biztosításához szükségesétől, a 3600 fős Barco dandár tehetségesebb parancsnokkal eredményt is fel tudott volna mutatni.
  - Bár Kazinczy Lajos ezredes a hadosztály rövid időn belüli létrehozásával komoly teljesítményt ért el, alakulatainak kiképzettsége és felszereltsége messze elmaradt a kívánatostól.
- A kötetet létszámkimutatások, hadrendek és térképek, valamint személynév- és helynévmutató zárja.

Záróképpen megállapíthatjuk, hogy a recenzens csak elismeréssel tud nyilatkozni a kötet szakmai színvonaláról. Solymosi József munkája hozzájárul az 1848–49-es szabadságharc történetének alaposabb megismeréséhez, szilárd alapot nyújtva a későbbi összefoglalások és szintézisek szakmai hátteréhez.

Süli Attila

Kovács István

BEM TÁBORNOK, AZ ÖRÖK REMÉNYEK HŐSE
Magyar Napló, Budapest, 2014. 350 o.

Jelen recenzió három szempontból kívánja bemutatni Kovács István legújabb Bem tábornokról szóló könyvét. Először is megkísérli elhelyezni a könyvet a szerző eddigi munkásságában, összevetve azt korábban írott Bem-életrajzaival. Másodsorban, immár a műre mint önálló munkára tekintve annak stílár- és tartalmi összefoglalóját kívánja nyújtani, kiemelve annak stílusát, főbb csomópontjait, szerkesztési elveit és forrásait. Végül a harmadik szempont annak eldöntése lesz, mennyiben felel meg a könyv a szerző saját, az előszóban feltett kérdésére.

Noha Kovács István az előszóban 1968-as erdélyi útját említi a Bem tábornokról szóló könyv megírásának fő motivációjaként, már több mint egy évtizeddel korábban, 1954-ben letett egy hatalmas monográfiát az asztalra e tárgyban (*Kovács István: Bem József (Hadtörténelmi Intézet, 1954)*). A Hadtörténelmi Intézet felkérésére írott mű Bem életét kilenc szakaszra osztva tárgyalta. Elsősorban a hadi eseményekre koncentrált, azokat fejtette ki bőséges forrásanyag felhasználásával, természetesen az akkor uralkodó marxista szellemben. Negyedszázaddal később ennek egy rövidített, csak az erdélyi és bánáti vonatkozású részeket tartalmazó, kevesebb idézettel dolgozó változatát a Zrínyi Katonai Kiadó jelentette meg (*Kovács István: Bem a magyar szabadságharcban Zrínyi Katonai Kiadó, 1979*). A szerző következő, 1983-as Bem-életrajzában (*Kovács István: Így élt Bem József (Móra, 1983)*). Második kiadása: *Kovács István: Bem apó. Kalácska, 1999*) — feltehetően részben a fent említett erdélyi út, részben a kiadói szándék hatására — azonban már másféle megközelítést alkalmazott: regényszerűvé, emberközeli formálta az életrajzot, s a „száraz” hadtörténelmi adatok helyett inkább találó életképeket, jellemzéseket sorakoztatott fel, immár bőséges képanyaggal is kibővítve a művet.

Ez a változat szolgált alapul a recenzió tárgyát képező könyvhöz, amely az előbbi anyagát átvette, és azt további, nem hadtörténelmi tárgyú anyagokkal bővítette. (A sorozatos változtatá-

soknak természetesen nem csak a változó írói koncepció, hanem az időközben felgyülemlett újabb kutatási eredmények, így a szerző saját kutatásai mellett pl. a '70-es években Erdély társadalmi-nemzetiségi viszonyairól megjelent román és magyar tanulmányok is irányt szabtak.) A 2014-es kiadásban tehát új fejezetek jelentek meg, amelyek részben Bem politikai tevékenységét, részben az erdélyi politikai-társadalmi viszonyokat világitják meg, vagy pedig további személyes sorokat, életutakat mutatnak be.

Ezzel el is érkeztünk második szempontunkhoz, a könyv stílris-tartalmi bemutatásához. Olvasmányos, néhol szinte regényszerű, verseket is tartalmazó életrajzról van szó, amely így valahol félúton van a hadtörténelmi tanulmány és a népszerű ismeretterjesztő mű között. Az események bemutatását időnként egyéni sorsok, életpályák bemutatása szakítja meg, amely olykor zavaró is lehet, mindenesetre további elemekkel gazdagítja a korszak ábrázolását. Ami a forrásokat illeti, lengyel és magyar levéltári forrásokon, forráskiadványokon kívül a szerző bőszesen hasznosította — a szabadságharc erdélyi történeténél megkerülhetetlen Gyalóky mellett — a korszerű hadtudományi irodalmat (Hermann Róbert, Csikány Tamás, Roman Łoś stb. művei), illetve a Bem erdélyi hadjárataival kapcsolatos emlékiratokat (Teleki, Csány, Czetz, Rucki, Újfalvi, Imreh, Bauer vagy akár Petőfi visszaemlékezései). A kötetet az említett — elsődleges és másodlagos — lengyel források használata különösen értékesé teszi.

A könyv első fejezete Lengyelország 18. század végi felosztásával foglalkozik, ami érthető, hiszen Bem életének története nem választható el hazája sorsától. A II–III. fejezetben Bem ifjúkoráról, katonai pályája kezdetéről és a Napóleon seregében történt szolgálatáról esik szó. Az 1812-es orosz hadjárat és Gdańsk 1813-as (sikertelen) védelme Bem első katonai tapasztalatát jelentette. Ezután két fejezet foglalkozik az 1815 és 1830 közötti „békeévekkel”. Miután Bem 1826-ban leszerelt, hadmérnöki tudását a polgári életben próbálta kamatoztatni. E fejezetek érdekessége éppen az, hogy Bemet nem katonaként, hanem magánemberként mutatja be, aki mindig hasznos elfoglaltságot keres, ugyanakkor életéből meglepő módon hiányoznak a nők.

A VI–VIII. fejezetek a Lengyelország történetében és Bem életében is kulcsfontosságú eseménysort, az 1830–31-es „novemberi felkelést” és az erre következő orosz-lengyel háborút ismertetik. Érdekes a lengyel tavaszi hadjárat bemutatása, amelynek szereplőit a szerző igyekszik jellemezni, teljesítményüket — lengyel történések segítségével — méltatni. Egy-egy fejezet foglalkozik az 1831. májusi osztrólenkai csatával, ahol Bem a vereség pillanatában indított rohamával hiúsította meg az orosz üldözést és a lengyel had szétverését, majd Varsó védelmével. Itt jelenik meg Bem „negatív alteregója”, Dembiński tábornok alakja, akiről a szerző jogosan fogalmazza meg lesújtó véleményét. Milyen jó lenne, ha a magyar szabadságharc e kártékony fővezérééről is részletes életrajz készülne! (Maga Kovács röviden írt Dembińskiről: „...Mindvégig veletek voltunk”. Lengyelek a magyar szabadságharcban. Osiris, 1998. 159–172.)

Életrajz esetében szinte elkerülhetetlen, hogy a szerző elfogult legyen főhőse iránt. Kovács István javára írandó, hogy Bem életének néhány sötétebb pontját sem hagyja említetlenül. Ilyen a varsói csata sorsdöntő napjáról való elkésése, illetve a lengyel szabadságharc utáni emigrációban való ellentmondásos szerepe (például a portugáliai lengyel légió szervezése), amely egyáltalán nem növelte népszerűségét honfitársai között.

A X. fejezet Bemnek az 1848. októberi bécsi forradalomban betöltött vezető szerepével foglalkozik. A szerző itt is számtalan kisebb epizóddal, párbeszéddel igyekszik élővé tenni az eseményeket. A XI. fejezet a tábornok Magyarországra kerülését és erdélyi fővezéri kinevezését ismerteti. Ezután egy fejezet Erdély 1848-as társadalmi, etnikai és politikai viszonyait, a román felkelést és a cs. kir. csapatok ellenforradalmi fellépését mutatja be.

A XIII. fejezettől kezdődik Bem erdélyi hadjáratainak bemutatása. A szerző hét fejezeten át ismerteti, hogyan szervezte újjá Bem a szétvert erdélyi honvédsapatokat, hogyan ment át ellentámadásba és tisztította meg Észak-Erdélyt Urban ezredes csapataitól, majd a Nagyszeben elleni első támadása után hogyan szenvedett súlyos vereséget Vízaknánál, hogyan vonult vissza „négy nap ágyúdörgés” közepette, majd hogyan tért vissza a piski ütközetben aratott győzelemmel. A vízaknai vereség esetében a szerző nem mentegeti, bár nem is emeli ki Bem felelősségét az elhamarkodott ellentámadásban, a dévai visszavonulást és a piski győzelmet viszont jogosan Bem legszebb hadi sikerei között méltatja.

Az erdélyi hadjárat áttekintését itt két új fejezet szakítja meg, amelyek közül az első Bem székely telepítési terveit, a második az erdélyi sereg néhány honvédjének sebesülését és ellátását, illetve haláluk után családjuk segélyezését mutatja be. Ezután a XXII. fejezet Nagyszeben 1849. márciusi elfoglalását ismerteti, amely után kiemeli Bem amnesztia-rendeletét és a bukaresti angol

konzullal folytatott tárgyalásait. Végül a következő fejezet Erdély felszabadításának leírásával zárja le Bem tavaszi hadjáratát.

A következő négy fejezet az 1849. áprilisi rövid békeidőszakot mutatja be. Külön fejezet foglalkozik a Moldvát megszálló orosz sereggel történő sikertelen kapcsolat felvételi próbálkozásokról. Két fejezet a magyar–román együttélés nehézségeit világítja meg különböző nézőpontokból, így például az etnikai tisztogatások utáni igazságszolgáltatás mérséklés és megtorlás közötti ingadozását vagy a román többségű területeken folytatott újoncozás bonyodalmait (a román honvédek egy részét inkább Erdélyen kívül kívánta felhasználni a magyar kormány). Végül egy fejezet a Bem személye körüli magyar és lengyel legendákról beszél, amelyek közül az előbbieket kialakulásában nem kis szerepe volt Bem segédtisztjének, Petőfi Sándornak is.

A XXVIII. fejezet Bem és Perczel bántási hadjáratát mutatja be, nem hagyva említés nélkül a Bem és Vécsey közötti, alaposan elmérgesedett hatásköri vitát sem. Ezután, Bem Mehádiafürdőn töltött napjai és a Hatvani Imre támadása miatt sajnálatosan meghiúsult magyar–román tárgyalások leírása után, a XXX. fejezet rátér az orosz beavatkozásra.

A XXXI-től kezdve öt fejezet mutatja be az erdélyi nyári hadjáratot. Ez a szerző szerint „majdhogynem valóban mesedráma, amelyben a hős egymás után csapkodja le a tűzokádó sárkány fejét, de a helyükön egyre több és egyre veszedelmesebb nő ki”. (Kovács 2014 6.) Ez az értékelés szerintünk túlzottan elfogult Bem hiányosságai iránt. Noha Kovács jól jellemzi az erdélyi magyar sereg tapasztalatlanságát, a képzett tisztek hiányát és a fegyverrel-lőszerrel való ellátatlanságot, nem rója fel Bemnek azt, hogy az erdélyi sereget hat hadosztályra bontva, tehát szétdarabolva szinte maga kínálta fel az orosz „sárkánynak” azt, hogy részenként semmisítse meg a magyar védelmet.

E fejezetek tehát a beszercei ütközetek, a moldvai hadjárat, a segesvári vereség (amely a könyv egyik legrészletesebben bemutatott ütközete), majd az erdélyi magyar sereg Nagycsúrnél bekövetkezett végső szétverésének bemutatásával zárják le Bem erdélyi fővezéri működését. A XXXVI. fejezet a temesvári csatát mutatja be, amelynek kapcsán természetesen a fő kérdés az: miért vállalta Bem a csatát ilyen kedvezőtlen körülmények között? A szerző ezt főleg a fővezérség kérdésére vezeti vissza: Bemnek egy győztes csata kellett volna ahhoz, hogy Görgeivel szemben átvehesse a rábízott teljes magyar honvédsereg irányítását.

Temesvárnál azonban a szabadságharc elveszett. A következő fejezet az ország elhagyását mutatja be, kitérve a tábornokot segítő Maderspach Károly és felesége szomorú sorsára. A könyv utolsó, XXXVIII. fejezete Bem török földön, Murád pasaként eltöltött utolsó két esztendejét és halálát ismerteti. A fejezetet és a könyvet Cyprian Kamil Norwid lengyel költő Bem haláláról írott *Gyászrapszódiája* zárja.

Végezetül térjünk rá a harmadik szempontra: arra, hogyan lesz Bem tábornok „az örök remények hőse”. A szerző kiemelt feladatának tartotta annak megfjtését: „mi a titka annak, hogy Bem nem ismerte a reménytelenség fogalmát, a reménytelen helyzetet, amely egyént és közösséget lefegyverez, megadásra bír, elszívja életerejét, szétzülleszt”. (Kovács 2014 5.) A titok nyitjára voltaképpen nem derül fény, csupán annyi választ kapunk, hogy Bem igazi forradalmár volt, aki készen állt egy eszme (a szabadság, különösen Lengyelország szabadsága) érdekében feláldozni az életét, és ettől semmilyen akadály nem téríthette el. Ugyanakkor maga a tény valóban szembeötölő a fejezetek olvasása közben: legyen szó már-már veszített csatáról (Osztrólenka, Piski) vagy a harcot lehetetlenné tevő békeévekről (Galícia, a francia, majd élete végén a török emigráció) – Bem tényleg nem ismerte a csüggedést. És ebben a könyv méltó emléket állít neki, a 19. századi lengyel és magyar történelem egyik főszereplőjének.

Valló Gábor

Glósz József

A RENDISÉG ALKONYA. VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2014. oldalszám?

A kötet jó érzékkel és megfontolt ítélet alapján egyesíti *A rendiség alkonya* cím alatt Glósz Józsefnek a 18. és a 19. századdal foglalkozó válogatott tanulmányait. Egyre többen vélik ugyanis úgy, hogy a 18. század történetét a 19. századétól elválasztó kora újkor – modernitás határvonal